

Armonii juridico-semantică sau incongruențe de traductologie ale *dreptului de suită*

Legal-semantic Harmonies or Translation Inconsistencies of *droit de suite*

Nicoleta-Rodica Dominte¹, Simona-Catrinel Avarvarei²

Rezumat: *Droit de suite*, *resale right* sau *drept de suită* – denumiri ale unui drept patrimonial reglementat pentru prima dată la începutul secolului al XX-lea în cadrul legislației franceze, care a cucerit întreg arealul Uniunii Europene prin Directiva 2001/84 privind dreptul de suită în beneficiul autorului unei opere de artă originale. Ne propunem să abordăm în cadrul articolului armoniile juridico-semantică care pot fi creionate în contextul analizei conținutului dreptului de suită, precum și implicațiile juridice ale traducerii acestei noțiuni devenită amprență lexicală a identificării unui drept prin care s-a dorit atenuarea stării de pauperitate resimțită de mulți artiști. Relevanța utilizării globale a denumirii din limba franceză pare să denote universalitatea conceptului, care reiese din art. 14ter al Convenției de la Berna privind operele literare și artistice.

Cuvinte cheie: drept de suită, operă, revânzare, semn, pictură

Abstract: *Droit de suite* or *resale right* – names of a property right regulated for the first time at the beginning of the twentieth century under French law, which conquered the entire area of the European Union by Directive 2001/84 on the resale right for the benefit of the author of an original work of art. We aim to examine in the paper the legal-semantic harmonies that can be outlined in the context of analyzing the content of the resale right, as well as the legal implications of translating this notion into the lexical imprint of identifying a right. The relevance of the global use of the French name seems to denote the universality of the concept, which results from art. 14ter of the Berne Convention on Literary and Artistic Works.

Keywords: resale right, work of art, resale, sign, painting

Ne propunem să începem cu întrebarea scriitorului japonez Yasunari Kawabata din povestirea *Rugăciune în limba maternă*: „...ce este un cuvânt? Nimic mai mult decât un semn. Dar ce este limba maternă?”³. Pentru, probabil, cel mai mare

¹ Conferențiar univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, email: nicoleta.dominte@uaic.ro.

² Conferențiar univ. dr., Facultatea de Agricultură, Universitatea „Ion Ionescu de la Brad” Iași, e-mail: simona@uaiasi.ro.

³ Y. Kawabata, *Rugăciune în limba maternă*, în *Povestiri de ținut în palmă*, traducere de F. Florea, Editura Humanitas, București, 2018, p. 124.

filosof al Americii și întemeietorul semioticii moderne, Charles Sanders Peirce, semnul este acel „*ceva care stă pentru cineva în locul a ceva într-o anumită privință*”⁴. Și astfel cuvântul devine un semn pentru o concretă identificare juridică a unui nou drept patrimonial de autor la începutul secolului al XX-lea. În limba sa maternă, dacă ni se îngăduie o asemenea conexiune atipică, *droit de suite* este expresia aleasă pentru a califica lingvistic acest drept patrimonial de autor, ce s-a întrupat, metaforic parcă, din rugăciunea descendenților artiștilor plastici. Ideea reglementării unui nou drept patrimonial de autor, fundamentat pe ideea de echitate, aparține unui senator francez, care a fost impresionat de cruda pauperitate a familiei unui mare pictor, Jean-François Millet, în timp ce asista neputincios la licitația în cadrul căreia un tablou al acestuia se vindea pentru o sumă impresionantă ce nu avea, însă, să aducă nici măcar un procent modic în patrimoniul familiei.⁵ Pe de altă parte, originea⁶ dreptului de suită se conturează, distinct de istoria tabloului *Angelus* al lui Jean-François Millet, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin raportul avocatului Edouard Mack prezentat în anul 1886 la Congresul Asociației Internaționale Literare și Artistice organizat la Berna și articolul avocatului Albert Vaunois, intitulat *Chronique de Paris* și publicat în anul 1893. Într-o firească continuare, în anul 1903 a fost înființată *Société des Amis du Luxembourg*, ai cărei membrii au redactat în anul 1904 un proiect de reglementare a dreptului de suită. În acest context, la 20 mai 1920 a fost adoptată, în Franța, o lege care institua dreptul de suită, un drept patrimonial cu o natură juridică inedită, ce are ca obiect numai operele de artă plastică, grafică și fotografică.

Dar care este numele acestui drept? *Droit de suite* sau *resale right*, după cum este tradusă denumirea dreptului în limba engleză? Chiar dacă cuvântul nu reprezintă „*nimic mai mult decât un semn*”, apreciem că se impune o dublă analiză, deopotrivă semantică și juridică, pentru a reliefa dacă traducerea expresiei din *limba sa maternă* conservă conotațiile juridice esențiale sau evidențiază o incongruență de traducere.

Analizând semantica amplă a substantivul „*suite*”⁷ din limba franceză, în contextul art. L. 122-8 din Codul de proprietate intelectuală francez⁸, încercăm să

⁴ Ch. S. Pierce, *Collected Papers*, Volume II: *Elements of Logic*, editat de C. Hartshorne și P. Weiss, Harvard University Press, Cambridge, 1932; „A sign, or representamen, is something which stands to somebody for something in some respect or capacity.”, p. 2.228.

⁵ M. Vivant, J. M. Bruguière, *Droit d’auteur*, Dalloz, Paris, 2009, p. 350; Despre creșterea graduală și certă a prețului la fiecare revânzare a tabloului *Angelus*, pictat de Jean-François Millet, a se vedea J. Barrett, *An analysis of Jean-François Millet’s The Angelus and the origins of droit de suite through the multifocal lens of love*, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, vol. 15, nr. 8/2020, p. 663.

⁶ Pentru detalii, vezi J. Barrett, *op.cit.*, p. 664.

⁷ N. N. Condeescu, G. Haneș (coordonatori), *Dicționar francez-român*, Editura Științifică, București, 1967, p. 743.

⁸ Art. L. 122-8 din Codul de proprietate intelectuală francez: „Les auteurs d’œuvres originales graphiques et plastiques ressortissants d’un État membre de la Communauté européenne ou d’un État partie à l’accord sur l’Espace économique européen bénéficient

identificăm un contur juridic al transpunerii acestui cuvânt în denumirea dreptului patrimonial și extrapolăm două posibile direcții:

1. „succesiune”, „șir” – pentru că dreptul de suită implică o succesiune a revânzărilor operei de artă, ulterioare primei înstrăinări efectuată de autor sau succesorii săi în drepturi;
2. „urmare”, „continuare”, „rezultat” – pentru că odată opera înstrăinată de autor sau de succesorii acestuia există o continuare, ce se manifestă într-un rezultat pecuniar ca răspuns al suplicației familiilor artiștilor plastici, și anume dreptul autorului sau succesorilor acestuia de a primi un procent din prețul de revânzare a operei cu îndeplinirea condițiilor reglementate de lege.

Observăm astfel că expresia *droit de suite* în limba sa maternă reprezintă o sinecdocă din perspectiva figurilor de stil, deoarece „cuprinde la un loc”⁹ anumite sensuri ale substantivului „suite” sub umbrela calificării sale în sfera drepturilor de autor, individualizând concret o noțiune juridică cu care prezintă elemente de contiguitate. Transferul cuvântului înspre limbajul juridic presupune o schimbare a contextului semantic, îngustând aria explicativă a noțiunii prin referire directă la revinderea operei. Astfel, „întregul denumește partea”¹⁰, iar sintagma *droit de suite* – în viziunea noastră – devine o sinecdocă în spațiul juridic.

Pe de altă parte, dorim să evocăm sensul metaforic al acestui semn lingvistic, care prin denumirea unui drept conturează profunzimea raportului dintre autor și opera sa. „Metafora este rezultatul exprimat al unei comparații subînțelese”¹¹, spunea Tudor Vianu. Deși artistul s-a desesizat fizic de creația sa, el nu pierde legătura cu peregrinările materiale ale acesteia, care într-o dimensiune juridică pot reprezenta o succesiune sau un șir de acte de revânzare. Expresia *droit de suite* personifică dreptul artistului de a păstra legătura cu creația sa și de a putea beneficia de pe urma valorificării materiale a operei sale. *Per a contrario*, autorul are dreptul de a urmări prin informare *alaiul* vânzătorilor și cumpărătorilor care dețin pe rând opera sa. Reiese că un cuvânt concret a reușit să dea viață prin prisma figurilor de stil unui concept juridic, dobândind noi valențe semantice, care s-au conturat pe înțelesurile primare ale substantivului francez „suite”. În acest sens, evocăm faptul că marele sculptor Constantin Brâncuși obișnuia să solicite cumpărătorilor returnarea operelor vândute pentru continuarea actului de creație, deoarece peste ani înțelegea și reușea să perfecționeze acele sculpturi, mai precis să dea viață luminii din interiorul sculpturii¹², anticipând parcă unele înțelesuri ale dreptului de suită.

d'un droit de suite, qui est un droit inaliénable de participation au produit de toute vente d'une œuvre après la première cession opérée par l'auteur ou par ses ayants droit, lorsque intervient en tant que vendeur, acheteur ou intermédiaire un professionnel du marché de l'art. (...)”, disponibil [Online] la www.legifrance.gouv.fr, accesat la 15.06.2021.

⁹ Pentru detalii despre sinecdocă, vezi Al. Săndulescu (coordonator), *Dicționar de termeni literari*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, p. 407.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ T. Vianu, *Studii de stilistică*, Editura didactică și pedagogică, București, 1968, p. 302.

¹² Pentru detalii, vezi M. Stănilă, *Brâncuși sau cum a învățat țestoasa să zboare*, Editura Polirom, 2019, pp. 52-53.

Într-o continuitate scripturală, expresia *droit de suite* este menținută în titlul art. 14ter din Convenția de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice în traducerea în limbile franceză, spaniolă și engleză a textului convenției.¹³ Observăm, totuși, că titlul paragrafului 1 deoalează rațiunea pură a reglementării dreptului de suită: „*droit à être intéressé aux opérations de revente*”; „*derecho a obtener una participación en las reventas*”; „*right to an interest in resales*”. Prin lectura acestui construct normativ ne întrebăm dacă titlul explicativ al paragrafului 1 nu a determinat traducerea și percepția expresiei *droit de suite* prin sintagma *resale right* în limba engleză. Mihály Ficsor¹⁴, un eminent specialist în domeniul dreptului proprietății intelectuale, constata că denumirea tradițională din limba maternă a dreptului de suită a început să fie înlocuită cu expresia *resale right* în congruență cu prevederile paragrafului 1 din art. 14ter. Într-adevăr, traducerea expresiei în limba engleză evocă o prescurtare lingvistică a realității normative, dar oare concentrează arhitectura acestui drept patrimonial atât de frumos surprinsă prin sinecdoca metaforică din limba sa maternă?

The Artist's Resale Right Regulation 2006 este titlul legii ce reglementează dreptul de suită pe teritoriul Regatului Unit al Marii Britanii.¹⁵ Dreptul de suită a fost inserat în legislația britanică prin transpunerea dispozițiilor Directivei 2001/84/CE privind dreptul de suită în beneficiul autorului unei opere de artă originale. Dacă textul directivei în limba franceză se intitulează „*relative au droit de suite au profit de l'auteur d'une œuvre d'art originale*”, versiunea titlului în limba engleză este „*on the resale right for the benefit of the author of an original work of art*”. În siajul acestor mențiuni putem afirma cu certitudine că expresia *resale right* reprezintă traducerea juridică oficială a denumirii dreptului din limba franceză, ce nu surprinde întreaga metafizică a conceptului francez a dreptului de suită.

„*Deși limba este prin excelență metaforică*”¹⁶, apreciem că limbajul juridic este prin natura sa clar, concis și exact. Pe axa acestei ecuații dorim să continuăm analiza traducerii expresiei *droit de suite*. Scriitorul japonez Yasunari Kawabata, evocat la începutul prezentării, spune în aceeași povestire: „...*rugăciunea făcută în limba maternă nu înseamnă că omul, în loc să se elibereze de vechile obiceiuri bine înrădăcinate, care îl împiedică până la imobilizare, se folosește în mod esențial de ele pentru a supraviețui?*”¹⁷ În interpretarea noastră omul este juristul englez, care *nu se eliberează de vechile obiceiuri* în diacronia traducerii juridice, deoarece repetă peste ani paradigma construcției lexicale a unei alte expresii: *copyright*. Din perspectivă lingvistică, observăm că ambele denumiri, *copy right* și *resale right*, individualizează acțiunea pecuniară din spatele dreptului într-un sincretism

¹³ Textul Convenției de la Berna în limbile franceză, spaniolă și engleză poate fi consultat online: <https://wipolex.wipo.int/en/treaties/textdetails/12214>, accesat la 15.06.2021.

¹⁴ M. Ficsor, *Guide to the Copyright and Related Rights Treaties administered by WIPO and Glossary of Copyright and Related Rights Terms*, WIPO Publication, no. 891, 2003, p. 91.

¹⁵ Textul legii poate fi consultat online: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2006/346/contents/made>.

¹⁶ A. Biese, *Philosophie des Metaphorischen*, 1893, *apud* Tudor Vianu, *op.cit.*, p. 305.

¹⁷ Y. Kawabata, *op.cit.*, p. 124.

juridico-semantic fundamentat pe o profundă recunoaștere preponderentă a drepturilor patrimoniale de autor. Ne reîntoarcem astfel la antiteza esențială între *copyright* și *droit d'auteur*, care relevă mercantilismul britanic care a calificat opera ca fiind o marfă, în contrapondere cu recunoașterea drepturilor naturale ale autorului ridicat la rangul de creator în spațiul francez.¹⁸ Dacă traducerea corectă a expresiei *droit d'auteur* în limba engleză ar fi *authors' rights*¹⁹, dorim să accentuăm că semnificația sintagmei *copyright* în contextul legii intitulată *Statute of Anne*, adoptată în anul 1710, se referea la o protecție a autorilor în ceea ce privește copiile realizate de terți după operele lor. În această paradigmă, traducerea expresiei *droit de suite* prin sintagma *resale right* în limba engleză nu semnifică decât o *supraviețuire* a vechilor realități juridice.

Pe de altă parte, considerăm că există o incongruență semantică între expresia *resale right* și conceptul dreptului de suită, tot așa cum sintagma *copyright* într-o traducere concretă înseamnă dreptul de a copia, și nicidecum dreptul de autor. Mai precis, prerogativa patrimonială a dreptului de suită se referă la dreptul de a primi un procent din prețul de revânzare al operei, și nicidecum la dreptul de a revinde opera, într-o traducere *ad literam* a expresiei *resale right*. Chiar în art. 3, alin. 1 din legea engleză a dreptului de suită se stipulează dreptul autorului de a primi un procent din prețul de revânzare.²⁰ Desigur, revânzarea operei, cu îndeplinirea condițiilor prevăzute, este actul principal ce determină dreptul autorului la un procent din preț, interesul autorului fiind în convergență directă cu actele de vânzare succesivă a operei. În acest sens, denumirea *resale right* nu este „*nimic mai mult decât un semn*” – în cuvintele lui Yasunari Kawabata – ce individualizează un drept din categoria drepturilor patrimoniale de autor.

Traducerea denumirii *resale right* s-a axat pe semnificația primară a substantivului din limbajul curent: „*the sale to another person of something you have bought*”²¹, ce surprinde actul de revânzare. Totuși, expresia este eliptică în esența sa, deoarece dreptul autorului la revânzarea operei este subsumat voinței dobânditorului operei, care o poate revinde sau nu. Mai mult, autorul nu este în măsură să își dea acordul pentru fiecare revânzare a operei, deoarece prin punerea în circulație, prin înstrăinarea de către autor se epuizează dreptul de distribuție a

¹⁸ Pentru detalii, vezi P. Baldwin, *The Copyright Wars. Three Centuries of Trans-Atlantic Battle*, Princeton University Press, Princeton, 2014, pp. 14-16.

¹⁹ P. Baldwin, *op.cit.*, p.15.

²⁰ The Artist's Resale Right Regulation 2006, art. 3, alin. 1: „*The author of a work in which copyright subsists shall, in accordance with these Regulations, have a right ('resale right') to a royalty on any sale of the work which is a resale subsequent to the first transfer of ownership by the author ('resale royalty').*”

²¹ A. S. Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, ediția a VIII-a, Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 1298; O explicație similară a substantivului „*resale*” regăsim în dicționarul juridic semnat de B. A. Garner (coordonator), *Black's Law Dictionary*, ediția a VIII-a, Thomson West, Statele Unite ale Americii, 2004, p. 1332.

acesteia.²² Pe de altă parte, în literatura juridică se afirmă: „*The resale right, which is a related right rather than a copyright, derives from the civil law tradition and shares some characteristics with Continental moral rights, being inalienable and incapable of waiver.*”²³ Or, în contextul citatului enunțat, apreciem că numele în limba engleză al acestui drept nu evocă caracteristicile morale ale dreptului de suită. Denumirea *resale right* sugerează o prerogativă patrimonială în congruență cu încadrarea în sfera drepturilor patrimoniale, deși dreptul de suită este un drept inalienabil al autorului, a cărui exercitare este independentă de voința artistului.²⁴ Dintr-o altă perspectivă²⁵, denumirea din limba engleză nu încastrează conceptul de iubire, cu variatele sale semnificații prin prisma cărora poate fi analizat dreptul de suită, cu scopul de a reflecta dorința artistului *pater familias* de protejare a membrilor familiei sale și de venerație afectivă a temei operei.

În căutarea sensurilor juridice, rătăcind printre cuvinte și hărțile lor, pare că am intrat în piesa pirandelliană *Șase personaje în căutarea unui autor*, exclamând asemeni Tatălui: „*Dar dacă de aci vine tot răul! De la cuvinte! Cu toții avem în noi o lume de câte și mai câte; fiecare cu lumea sa de câte și mai câte! Dar cum putem să ne înțelegem, domnule, dacă în vorbele spuse eu pun sensul și valoarea lucrurilor așa cum sunt ele pentru mine, iar cel care mă ascultă le dă inevitabil sensul și valoarea pe care o au la el, în lumea lui lăuntrică. Credem că ne înțelegem; nu ne vom înțelege niciodată!*”²⁶

Referințe

- Baldwin P., *The Copyright Wars. Three Centuries of Trans-Atlantic Battle*, Princeton University Press, Princeton, 2014
- Barrett J., *An analysis of Jean-François Millet's The Angelus and the origins of droit de suite through the multifocal lens of love*, in *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, vol. 15, nr. 8/2020, <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpaa093>
- Cave J., *An Overview of the European Artist's Resale Right Directive 2001/84/EC and its implementation in the UK via the Artist's Resale Right Regulations 2005*, in *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, vol. 1, nr. 4/2006, <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpi051>
- Condeescu N. N., Haneș G. (coordonatori), *Dicționar francez-român*, Editura Științifică, București, 1967
- Dominte N. R., *Dreptul proprietății intelectuale. Protecție juridică*, Editura Solomon, București, 2021

²² Pentru detalii, vezi I. Macovei, *Tratat de dreptul proprietății intelectuale*, Editura Universul Juridic, București, 2010, p. 455, și N. R. Dominte, *Dreptul proprietății intelectuale. Protecție juridică*, Editura Solomon, București, 2021, p. 267.

²³ J. Cave, *An Overview of the European Artist's Resale Right Directive 2001/84/EC and its implementation in the UK via the Artist's Resale Right Regulations 2005*, in *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, vol. 1, nr. 4/2006, p. 243.

²⁴ Vezi A. P. Seucan, *Drepturile morale și drepturile patrimoniale de autor*, Editura Universul Juridic, București, 2015, pp. 74-75.

²⁵ Pentru detalii, vezi J. Barrett, *op.cit.*, pp. 666-668.

²⁶ L. Pirandello, *Teatru. Șase personaje în căutarea unui autor*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967, p. 52.

- Ficsor M., *Guide to the Copyright and Related Rights Treaties administered by WIPO and Glossary of Copyright and Related Rights Terms*, in WIPO Publication, nr. 891/2003
- Garner B. A. (coordonator), *Black's Law Dictionary*, ediția a VIII-a, Thomson West, Statele Unite ale Americii, 2004
- Hornby A. S., *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, ediția a VIII-a, Oxford University Press, Oxford, 2010
- Kawabata Y., *Rugăciune în limba maternă*, în *Povestiri de ținut în palmă*, traducere de Flavius Florea, Editura Humanitas, București, 2018
- Macovei I., *Tratat de dreptul proprietății intelectuale*, Editura Universul Juridic, București, 2010
- Pierce Ch. S., *Collected Papers*, volumul II: *Elements of Logic*, editat de C. Hartshorne și P. Weiss, Harvard University Press, Cambridge, 1932
- Pirandello L., *Teatru. Șase personaje în căutarea unui autor*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967
- Săndulescu Al. (coordonator), *Dicționar de termeni literari*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976
- Seucan A. P., *Drepturile morale și drepturile patrimoniale de autor*, Editura Universul Juridic, București, 2015
- Stănilă M., *Brâncuși sau cum a învățat țestoasa să zboare*, Editura Polirom, 2019
- Vianu T., *Studii de stilistică*, Editura didactică și pedagogică, București, 1968
- Vivant M., Bruguière J. M., *Droit d'auteur*, Dalloz, Paris, 2009

